

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**доктора економічних наук, професора Верхоглядкової Наталії Ігорівни
на дисертаційну роботу Самойленко Інни Олександрівни на тему
«Теоретико-методологічні засади формування енергоефективної моделі
розвитку національної економіки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Суттєве підвищення енергоефективності національної економіки України є одним із основних шляхів забезпечення національної безпеки, наповнення бюджету, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, вирішення соціальних питань. Для України найактуальнішою проблемою є необхідність зменшити енергетичні витрати, зокрема витрати природного газу, що, в свою чергу, ставить на межу виживання ряд галузей народного господарства.

В умовах загострення проблеми забезпечення людства енергетичними ресурсами, а також складної енергетичної і екологічної ситуації, в рамках таких явищ як індустріалізація, урбанізація та моторизація питання підвищення енергоефективності та стимулювання процесів енергозбереження набувають особливої актуальності в світі. Невипадково країни Європейського Союзу поступово переходять на використання енергії біомаси, вітру, сонця і води. Європейський Союз зобов'язався скоротити свій попит на енергоресурси у 2020 році на 20 %. У дослідженні World Energy Outlook 2014 підкреслено, що «найкращий шлях до покращення енергетичної безпеки є низьковуглецева стратегія розвитку і акцент на енергоефективність. Це об'єктивно зумовлює необхідність активізації процесів спрямованих на формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки.

Отже, дослідження теоретико-методологічних засад та організаційно-економічних механізмів щодо формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки країни в контексті подальшої інтеграції у світове співтовариство є актуальним завданням сьогодення, що підкреслює вчасність

0113U000575, 2013–2015 рр.), у межах якої автором сформовано пропозиції щодо побудови структурних змін в енергетичному секторі міської господарської системи шляхом сталого енергетичного розвитку міста та ефективного господарювання й раціонального використання енергоресурсів; науково-дослідною держбюджетною темою «Сталий розвиток в умовах глобальних викликів: методологія та практика» (державний реєстраційний № 0116U003589, 2016–2018 рр.), у межах якої автором запропоновано оновити соціально-економічну систему на підставі забезпечення принципу емерджентності шляхом розвитку енергосервісного бізнесу; розвинуто підходи до соціальної реструктуризації та модернізації менеджменту підприємств національної електроенергетики на засадах соціально-відповідального маркетингу.

Обґрунтованість та достовірність результатів підтверджується логічністю наукових висновків дисертації, оприлюдненням основних положень дисертації та її результатів в 39 опублікованих наукових працях, зокрема в п'яти монографіях (з них одна одноосібна, дві міжнародні монографії), 21 публікації (з них одна в збірнику, що включений до науково-метричної бази даних Web of Science; сімнадцять – у збірниках, які включені до переліку науково-метричної бази Scopus; три у наукових фахових виданнях), а також апробацією основних її положень на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, впровадженні результатів роботи в практику управління на рівні держави та підприємства.

Сукупність даних обставин визначає обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані у дисертаційній роботі.

Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій автора

Ознайомлення зі змістом дисертації, наукових публікацій та автореферату дає підставу визначити основні наукові положення й висновки, викладені у дисертаційній роботі Самойленко І.О. як такі, що характеризуються достатнім рівнем наукової новизни.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи визначається сукупністю розроблених теоретичних положень, методологічних засад і методичних підходів та практичних рекомендацій щодо організаційно-економічних механізмів формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки.

Результати дисертаційного дослідження характеризуються науковою новизною і полягають у наступному:

– автором розроблено сучасні методологічні підходи до формування

енергоефективної моделі розвитку національної економіки країни, що ґрунтуються на пошуку балансу між трьома складниками розвитку (економічним, соціальним та екологічним), ураховують принципи енергетичної політики (конкурентоспроможність, сталий розвиток, безпека енергопостачання) та верховенство права, захисту прав людини, належного врядування й ощадливого використання енергоресурсів (*вперше*);

– розроблено методологічні засади управління інноваційно-інвестиційною діяльністю компаній енергетичної інфраструктури із використанням методології бенчмаркінгу (*вперше*);

– розроблено підходи до сучасної парадигми розвитку електроенергетичної галузі країни шляхом уведення в дію Єдиної системи енергетичного менеджменту й інновацій (ЄСЕНМІІ), яка містить усі інструменти інноваційно-технологічного напрямку та забезпечує синергетичний ефект від їхнього застосування (*вперше*);

– розроблено індикатори оцінювання узагальненого показника якості енергетичних послуг та схему формування відповідної системи відповідальності компаній енергетичної галузі за дотримання показників надійності та якості енергетичних послуг як складових індексу сталості енергетичної ситуації (*вперше*);

удосконалено:

– критеріальні чинники, що впливатимуть на процес захисту інтересів прав споживачів у контексті соціальної відповідальності, що дає змогу установити уподобання кінцевих споживачів (суб'єктів господарювання та домогосподарств), сформуванню стратегічний погляд на розвиток енергетичної сфери країни, економічних механізмів, стандартів, норм, рівня технологій і правил, що регламентують процес енергопостачання в системі стандартів якості енергетичних послуг та формують стратегічний підхід до соціальної відповідальності та її реалізації;

– механізм реалізації моделі співпраці у формі лізингу в мережі комунальних підприємств та підприємств державної форми власності з урахуванням засад державно-приватного партнерства, яка ґрунтується на механізмі позабюджетного фінансування і реалізацію якої можна здійснити без формування спеціальної системи інститутів та організаційних структур;

– методичні рекомендації із упровадження технології «ощадного виробництва» як підґрунтя поліпшення ефективності операційної діяльності та скорочення втрат енергетичної компанії;

– методичні підходи до оцінювання стану енергоменеджменту компаній енергетичної галузі та його результативності на засадах бенчмаркінгу енергоефективності, що дає змогу порівнювати поточний стан

справ у компанії (із огляду на рівень енергоефективності) з іншими компаніями галузі й на цій підставі, на засадах рейтингової системи, надавати податкові пільги, субсидіювати кредитні ставки, застосовувати інші способи заохочення зберегати енергію та підвищувати енергоефективність, що уможливить наближення до європейської моделі споживання й обліку енергоресурсів та забезпечить економічну ефективність функціонування енергетичного сектору національної економіки;

– автором упорядковано систему форм і типів контрактів із надання енергосервісних послуг, які застосовуються у світовій практиці та які можуть бути використані для впровадження проектів із енергоефективності на теренах України, у результаті чого доведено переваги договірних відносин для країни, регіонів, суб'єктів господарювання (енергосервісні компанії) та населення;

– заслуговує своєї уваги методичний підхід до оцінювання ефективності проектів із енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності. На відміну від наявних підходів, автор визначає фактори та показники, які впливають на результат реалізації енергоощадних заходів, наводить алгоритм оцінювання енергоощадних заходів у межах реалізації проектів із енергоощадження та підвищення енергетичної ефективності, визначає завдання аналізу ефективності проекту;

І, насамкінець, за категорією до таких, що набули подальшого розвитку можна віднести:

– підходи до тарифного регулювання енергетичних компаній на засадах моделі RAB-регулювання з урахуванням регуляторного порівняльного аналізу. Це дало можливість автору довести важливість упровадження регуляторного порівняльного аналізу як заходу, який дає змогу визначити еталонний рівень ефективності енергокомпанії за такими ключовими параметрами, як операційна й інвестиційна діяльність, і за такими факторами, як надійність (чинник енергетичної безпеки), витрати та втрати;

– заслуговує позитивної оцінки понятійно-категорійний апарат визначення категорії «вразливий споживач» як чинника ефективного реформування енергетичного ринку за стандартами та нормами європейського законодавства. Автор слушно доводить, що питання захищеності споживачів під час реформування енергетичної сфери країни набуває особливої актуальності та потребує відповідного інструментарію, який відповідає критеріям *aquis communautaire* щодо надання інформації, контрактних зобов'язань і якості енергетичних послуг на енергетичному ринку України;

– у роботі наведено напрями вдосконалення методів і способів підтримки споживачів на енергетичному ринку України: через роботу

незалежного органу з питань споживачів в енергетиці, через створення енергетичної платформи для обміну інформацією й обговорень гострих питань і проведення моніторингу;

– підходи до розроблення методологічної бази за методами вимірювання та верифікації енергетичної ефективності, зокрема обстеження об'єкта, вимірювання витрат енергетичних ресурсів, моніторинг незалежних змінних, здійснення розрахунків (обчислення значень цільових показників у сфері енергоощадження й підвищення енергетичної ефективності в порівнюваних умовах).

Отримані автором наукові результати мають достатньо високий ступінь обґрунтованості, що підтверджується узагальненням значної кількості фундаментальних праць вітчизняних та закордонних вчених-економістів, використанням значного масиву статистичної інформації, достатньою апробацією наукових результатів та їх впровадженням у практичну діяльність.

Важливість результатів досліджень для науки та практики

Наукові положення та результати дисертації Самойленко І.О. є внеском автора в розвиток такої наукової галузі як економічна безпека держави, зокрема, це стосується теоретичних положень, що покладено в основу розроблення концептуального підходу до визначення стратегічних пріоритетів формування енергоефективної моделі розвитку країни.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в сукупності вони створюють основу для прискорення трансформаційних перетворень енергоефективного простору України, її регіонів та суб'єктів господарювання з метою забезпечення енергетичної безпеки держави в умовах інтеграції до європейського простору, а також можуть використовуватися в законодавчій та регуляторній практиці.

Запропоновані в дисертаційній роботі наукові розробки та рекомендації підтверджуються їх впровадженням у діяльність Національної енергетичної компанії «Укренерго», Північно-східного наукового центру НАН України, науково-виробничого підприємства НВП «КІАТОН», енергетичної компанії ТОВ «ЕКВАТОР САН ЕНЕРДЖІ», підприємств-членів Східно-української академії бізнесу, ТОВ «СОРМАТ-ГЕОЛОГІЯ».

Повнота висвітлення отриманих результатів дослідження

Основні наукові положення і висновки дисертації відображено у 39-ти наукових друкованих працях, сімнадцять з яких – статті, опубліковані у фахових виданнях, які включені до переліку науково-метричної бази

Scopus, одна – стаття у збірнику, що включений до науково-метричної бази даних Web of Science; три – статті в інших фахових наукових виданнях; п'яти монографіях – одна одноосібна, дві – міжнародні монографії. Крім того, результати авторського дослідження апробовано на вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференціях. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Основні результати та положення, винесені на захист, опубліковані у журналах і збірниках, пройшли достатню апробацію і відповідають встановленим вимогам. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційної роботи та розкриває основні завдання і висновки наукового дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її мови та завершеності в цілому

Дисертаційна робота виконана діловою українською мовою з дотриманням наукового стилю та використанням спеціальної термінології.

Дисертаційне дослідження складається із вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел (461 позиція), 7 додатків. Основний зміст дисертації становить 435 сторінок комп'ютерного тексту.

У вступі розглянуто та обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету й завдання дослідження, об'єкт, предмет та методи дослідження, наукову новизну і практичне значення одержаних автором результатів.

У першому розділі дисертації автор висвітлюючи стан дослідження проблеми у сфері енергозбереження та енергоефективності зосереджує увагу на змістовному зв'язку понять «енергозбереження», «енергоефективність», «енергоощадність» та «управління енергоефективністю» (С. 39 - 45). Автор підкреслює, що понятійний апарат у сфері енергоефективності знаходиться у стадії формування (С. 40). З поняттям енергоефективності безпосередньо пов'язане поняття потенціалу енергозбереження, яке ураховує зменшення витрат паливно-енергетичних ресурсів за рахунок упровадження енергозберігаючих заходів та підвищення ефективності їх використання (С. 41). Автор доводить, що одним із нагальних питань реалізації політики енергоефективності та забезпечення енергетичної незалежності України є відродження паливно-енергетичного комплексу країни на підставі вивчення та впровадження загальних світових тенденцій розвитку паливно-енергетичних комплексів у процесі формування нової системи ресурсного забезпечення енергетики країни з мінімізацією й диверсифікацією

закордонних поставок палива. Акцентуючи увагу на тому, що активізація процесів, спрямованих на забезпечення власними енергоресурсами, позначається не лише на енергобезпеці й енергоефективності країни, а й на енергозбереженні та екологічній гармонізації розвитку суспільного виробництва (С. 68-78).

Для успішної реалізації енергозберігаючої політики в Україні необхідно й надалі розвивати інституційні засади енергозбереження, вдосконалювати нормативно-правову базу енергозбереження, формувати розуміння економічної та соціальної значущості енергозбереження, широко залучати всі соціальні групи до процесів прийняття рішень і реалізації самої політики енергозбереження (С.101-102).

У *другому розділі* автор удосконалює концептуальні засади розвитку електроенергетичної сфери країни доводячи, що в умовах сьогодення в країні відбуваються рецесійні процеси, що підтверджується падінням ВВП, падінням товарообігу промислових підприємств малого та середнього підприємництва та високим рівнем енергомісткості ВВП і пропонує запровадження стимулювального регулювання (модель RAB-регулювання) (С.130-136). І.О. Самойленко відзначає, що на сьогодні в тарифах на електроенергію зберігається перехресне субсидування яке не тільки негативно позначається на конкурентоспроможності промислових споживачів, а й послаблює стимулювання для енергозбереження (С. 129). Промислові споживачі, коштом яких проводиться субсидування, перекладають свої витрати на собівартість виробленої продукції, що, відповідно, опосередковано впливає на рівень інфляції. Вище названі фактори актуалізують потребу у використанні додаткових «важелів», які б стимулювали розвиток енергетичного ринку загалом і кожного учасника ринку електроенергії зокрема. У зв'язку з цим автор наголошує про необхідність запровадження регуляторного порівняльного аналізу, як заходу який дає змогу визначити еталонний рівень ефективності енергокомпанії за такими ключовими аспектами, як операційна й інвестиційна діяльність, і за такими факторами, як надійність, витрати та втрати (С. 137-141). Автором здійснено аналіз світового досвіду щодо існуючих механізмів захисту прав споживачів на лібералізованому ринку електроенергії (С. 153-161); запропоновано інструменти захисту прав споживачів на вітчизняному ринку (С. 161-168, 177-178); досліджено та запропоновано методологію розвитку енергетичного сектору економіки України на засадах соціальної корпоративної відповідальності (С.184-196).

У *третьому розділі* дисертаційної роботи автор розвинув підходи щодо управління інноваційно-інвестиційною діяльністю національних

енергетичних компаній на засадах бенчмаркінгу (С. 218-223), задля підвищення енергоефективної діяльності підприємств електроенергетики запропонував уведення в дію Єдиної системи енергетичного менеджменту й інновацій доводячи, що упровадження ЄСЕНМІІ дає змогу енергетичній компанії досягти технологічного лідерства шляхом упровадження інноваційних високоефективних енерготехнологій, а також забезпечити постійне, надійне, екологічно безпечне і якісне енергопостачання споживачів (С.226-244). Окрему увагу автор приділив управлінню на засадах ощадного виробництва та бенчмаркінгу енергоефективності (С. 249-256).

У четвертому розділі дисертації автор доводить, що важливою умовою успіху у формуванні сталого енергетичного розвитку України є державна підтримка спеціалізованого енергосервісного бізнесу, діяльність якого спрямовано на реалізацію заходів з енергозбереження та поширення енергоефективної поведінки споживача. Зазначено, що розвиток енергосервісного бізнесу передбачає: залучення енергосервісних компаній до роботи на об'єкти державної та муніципальної власності; використання сучасних форм і методів управління (концесія, оренда, лізинг тощо); формування системи ефективних бізнес-проектів пов'язаних із страхуванням комерційних і некомерційних ризиків. Потребує відповідного розвитку система підготовки кадрів з акцентом на освоєння передового досвіду в сфері енергетичного менеджменту, що включає і «меню управлінських рішень» з оптимізації енергозабезпечення населення та соціальної сфери (С. 281-294).

Одним із найважливіших напрямів скорочення поточних витрат на підприємствах національної економіки автор вважає модернізацію основних засобів з одночасним здійсненням енергоощадних заходів, які потребують методологічної бази оцінювання. У зв'язку з цим, в роботі розвинуто підходи щодо оцінювання ефективності інвестиційних проектів, окреслено основні завдання аналізу ефективності проектів, наведено критерії, що характеризують ефективність енергоощадних заходів, удосконалено методологічний підхід щодо оцінювання ефективності проектів із енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності (С. 314-335).

У п'ятому розділі визначено основні напрями забезпечення політики енергозбереження та енергоефективності у державному секторі економіки (С. 352-368), розкрито сучасні підходи до підвищення рівня енергоефективності підприємств комунальної та державної форм власності в межах державно-приватного партнерства, за методологією SWOT-аналізу, з урахуванням наявних інтересів держави та управлінського досвіду приватного бізнесу визначено сильні та слабкі сторони, можливості та

загрози використання лізингового механізму (С. 375-385), запропоновано механізми фінансового продукту у вигляді концесійної угоди (С. 387-415).

Зауваження до роботи та дискусійні положення

Зазначаючи змістовність поданої до захисту дисертації Самойленко І.О., обґрунтованість її основних положень, висновків і рекомендацій, не можна водночас залишити без уваги і певні недоліки та дискусійні положення:

1. У роботі в першому розділі розглядається питання енергоефективного розвитку національного господарства країни, розкривається концепція сталого енергетичного розвитку, визначаються складові сталого розвитку світу. Однак, для розкриття поняття «енергоефективний розвиток національного господарства», автору бажано було б опрацювати і розкрити сутність таких понять, як «розвиток», «енергоефективний розвиток».

2. Автором розкрито передумови відродження паливно-енергетичного комплексу та формування на цій основі ефективної моделі розвитку національної економіки країни. У той же час в дисертаційній роботі доцільно було б дослідити механізм застосування «зелених» тарифів для електроенергії виробленої з альтернативних джерел енергії.

3. Параграф 1.3 присвячено управлінню енергоефективністю у державному та регіональному вимірі, однак в процесі дослідження варто було б розглянути та проаналізувати міжнародний досвід, акцентуя увагу на тенденціях, що притаманні як країнам, які віддають перевагу державному регулюванню енергоспоживання, так і тим, які застосовують ринкові механізми, зокрема, це країни Західної Європи, США і Японія.

4. На мою особисту думку, у першому розділі дисертаційної роботи, автору варто було б ґрунтовно розглянути законодавчу базу ЄС засновану на директивах, які розробляються Єврокомісією і затверджуються Європейським парламентом і Радою Європи.

5. Також вважаю, що під час розкриття питання щодо стану енергетичної безпеки автору слід було здійснити оцінку досягнутого рівня енергетичної безпеки та сталості енергетичної ситуації України в порівнянні з іншими країнами світу.

6. Цікавою є розробка автора щодо схеми оцінювання узагальненого показника якості енергетичних послуг (рис. 2.12). Однак, даючи характеристику показнику рівня комерційної якості енергетичних послуг і наводячи формули для розрахунку даного показника, поряд з цим автор не надає характеристику показнику надійності електропостачання і за якими формулами розраховується наведений показник.

7. Також, варто було окреслити на основі якої інформації здійснюється розрахунок показників надійності електропостачання.

8. Розглядаючи у п. 3.1. інноваційно-інвестиційний механізм управління енергоефективним розвитком вітчизняних компаній енергетичної галузі країни, по за увагою автора, чомусь, залишається питання інвестиційного процесу в альтернативній енергетиці як складної організаційно-економічної системи паливно-енергетичного комплексу України. Тоді як від розгляду цього питання, значимість дисертації була б істотно вищою.

9. Також вважаю, що автору бажано було б здійснити оцінку сучасного стану енергетичної ефективності національної економіки.

Однак, зазначені недоліки не зменшують наукової та практичної цінності виконаних досліджень, а дисертаційна робота є вагомим вкладом в економічну науку і безперечно заслуговує позитивної оцінки.

Загальний висновок

Таким чином, дисертаційна робота Самойленко І. О. на тему «Теоретико-методологічні засади формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки» виконана для національної економіки, що є внеском у галузеву науку «Економіка та управління національним господарством», як складової частини економічної науки, і сприяє вирішенню практичних завдань енергоефективного розвитку господарства країни.

Дисертаційна робота є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обгрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне науково-прикладне значення, яке полягає у визначенні та обгрунтуванні ефективних шляхів, концептуальних підходів, методологічних засад щодо формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки країни в контексті подальшої інтеграції у світове співтовариство та сталого розвитку країни.

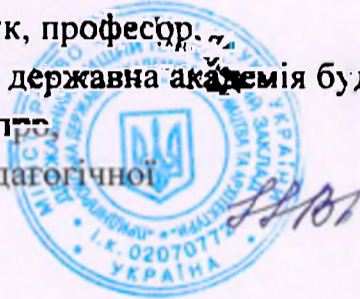
Робота відзначається науковою новизною і практичною значимістю, викладена з логічною послідовністю, діловою мовою з кваліфікованою інтерпретацією основних положень, які впливають з власних досліджень здобувача та широкого узагальнення наукових публікацій.

За змістом дисертаційна робота, її науково-прикладні результати та висновки цілком відповідають спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дисертаційна робота «Теоретико-методологічні засади формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки», подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук відповідає пунктам 10, 12-14 чинного «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами та доповненнями), а її автор,

Самойленко Інна Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури», м. Дніпро,
проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи

Н.І. Верхоглядова
Н.І. Верхоглядова